

Szìj legtöbb képe újdonság. Nyelvi megvalósulásai nem kötődnek a tárgyi környezetbe már belevésődött konszenzuális jelentésekhez. Ennek csak látszólag mondanak ellent a szövegben kitapintható narratív szálak, mert sokszor a hozzájuk tartozó történetfoszlányok több idősíkban szakadnak tovább. Ezen kívül a képek frissessége nem zárja ki teljesen a szürreális közhelyek, valamint más művészeti ágak jelenlétét sem. Az előbbire az álom és szurok metaforikus azonosítását, az utóbbira a burleszket hozhatjuk fel példaként: „akkor a menekülésből is menekülök, / száguldó cirkuszvonal tetején szaladok előre, / utánam a fehér bohóc kopott aktatáskával” (56.). Mindazonáltal a képek többsége valóban új, mégis holtan lép a költészet színpadára. Groteszk társulásukban kilúgozzák egymást, és talán örökre idegenek maradnak az összefüggő jelentések, empirikus tartalmak számára, melyek életet lehelnének beléjük. (*Jelenkor*)

ASZTALOS ÉVA

„Az élet elsötétülő sfumato”

FILIP TAMÁS: REJTETT IKONOK

Filip Tamás egy évvel a visszhangtalanul maradt *Mentés másképpen* című könyv után újabb kötetleptel meglepette meg olvasóit. A meglepetés azonban ezúttal (is) elmarad; a 2006-os *Rejtett ikonok* poétikailag semmi váratlanul nem szolgál az *Amin most utazol* vagy éppen a 2003-ban megjelent *A harmadik szem* című kötetekhez képest. A gyakran már ismerős tematika vagy éppen a verstechnika változatlansága miatt részben jogosan marasztalható el a *Rejtett ikonok* – azon olvasók részéről, akik radikálisan újat vártak ettől a Filip-kötettől (a várakozás talán annyiban lehet indokolt, hogy a 2001-es *Amin most utazol* óta könyvünk a szerző már negyedik megjelent kiadványa, jelentős elmozdulás nélkül). Ráadásul a korábbi és az újabb szövegek hasonlóságából bizonyos értelemben adódó párbeszédképesség érzésem szerint kiaknázatlanul marad (leszámítva egy-két kissé ötletszerű, nem is mindig indokolt utalást), ami viszont – a szerző verseit jól ismerő olvasók előtt – kissé önisméltóvé teheti az egyébként általában jól megragadott versszituációt.

P. Papp Zoltán recenziójának (*Kortárs* 2006/9) kezdő gondolatát idézve a kötet címe „többértelmű és találó”. Utóbbit nem is vitatnám; Filipnél már a korábbi verseskönyvek esetén is izgalmas háttérül szolgált a cím, amely egyfelől utat nyitott a szövegek (előzetes) interpretációja felé, miközben ez az út szerencsésen szerteágazó is maradt, amennyiben nem terelte a figyelmet egyetlen lehetséges értelmezés felé (ami egyébként a Filip-versektől teljesen idegen volna). Az „ikon” többértelműségét mai olvasóként nehezen kérdőjelezhetnénk meg (olvasótól függ, melyik jelentés tűnik elsősorban kézenfekvőnek), e sorok írója nem is ezzel szállna vitába. Ha azonban a címválasztásban az informatikai „köznyelv” terminológiájára és az abban rejlő többértelműségekre építő *Mentés másképpen* című előző kötetre gondolunk, akkor a *Rejtett ikonok* feltételezett többértelműségekre való törekvése túlzottan

szándékoltnak tűnhet, amit mindenképpen alá kellene támasztani (az említett recenzió erre csak felszínesen tér ki, ilyen módon érvelése – nyilvánvaló igazságtartalma mellett is – meglehetősen gyenge lábakon áll). A kötet célkitűzése talán nem ennek a könnyen belátható tartalomnak az igazolása, ami önmagában nem is lenne igazán termékeny költői teljesítmény, hanem egyfajta *közteesség* hangsúlyozása, egyfajta átmeneti, szférák közötti léttapasztalat megfogalmazása. Filip verseiben nem pusztán nyelvi regiszterek keveredését, a hétköznapi és a misztikus határainak összemosódását figyelhetjük meg (noha az elsődleges olvasói tapasztalat leginkább erről számol be), hanem a mindennapi életünkben immanens, elvont tartalom lehetséges nyelvi kifejezőmódjának keresését. Érzésem szerint a cím funkciója (a szövegek ismeretében) nem (vagy csak részben) a többértelműség kiemelése, sokkal inkább az ikon jelentésében egyaránt benne rejlő hétköznapi és szakrális konnotációjának hangsúlyozása, amely révén az élet titokzatos, ugyanakkor a legáltalánosabb dolgainkban, tevékenységünkben felszínre törekvő *rejtett* rétegeire pillanthatunk rá. Jelen kötet törekvése hasonló a korábbiakhoz, különösen a belső látás mára már háttérbe szoruló képességét fejtegető *A harmadik szem* című könyvöz; a *Rejtett ikonok*ban azonban a háttérül szolgáló tartalom és a versek közötti viszony az előzőeknél valamivel kiemeltebb. Főleg a kompozíció tekintetében tűnik átgondoltabbnak a könyv, amit a tematikailag következetesen építkező ciklusok (sorrendben a *szoros olvasás*, a *teied között*, az *amíg nem jönnek a helyszinelők*, végül az *elsötétülő sfumato*) és kötet szerves részét képező mottó is megerősít.

A kötet leginkább hullámzó színvonalú része a legelső ciklus. A legjobb Filip-szövegek gyakran egy jól megragadott ötletből, találó jelzős szerkezetből indulnak ki, amelyek zárlata – a megadott, szokatlannak tetsző tájékozódási pontok mentén haladva – legtöbbször nyitott marad az olvasó előtt. Néha elég egy szemléletes metafora, amiből lépésről-lépésre – a bőbeszédűséget és a szemantikai töredékeséget ügyesen variáló versnyelvből – feltárul egy olyan implicit tartalom, amely (explicite) mindig kimondatlanul marad: „Szerelőcsarnok az éjszaka. / Foglyai még lázadás előtt / összerakják a végső úrhajót. / Kezemben szerszámmal / sodródodom én is egy áradatban, / mely nem közelít semmi felé, / és nem távolodik semmitől, csak / van, mint egy közönyös képlet, / ami mindent megmagyaráz, / de csak a beavatottak értik.” (*Alvajáró*). A *szoros olvasás* ciklus egyes versei az említett rejtett tartalmat az olvasás-írás misztériumának boncolgatásával kívánják elérni, ami amellet, hogy kissé elkoptatott ötlet, már a Filip-életművön belül is többszörösen kimerített vállalkozás (*A harmadik szem* és az *Amin most utazol* kötetek több verse is foglakozik az írással, illetve az író ember kivételes alakjával, nem mindig vitathatatlan módon - ez utóbbiról ld. Bedecs László kritikáját – *ÉS* 2001/49). Az alaphelyzet ezekben a versekben túlon túl ismerősen, itt-ott közhelyesen hangzik ahhoz, hogy az egyébként Filipre jellemző egyes szemantikai ugrások igazán izgalmassá tegyék a szövegeket: „Olyat kell írni, ami / súlyos, mint a vászon, / ha sós tengervíztől átázva / birkózik a széllel, // s ha kell, engedi, hogy / lehasítsanak belőle egy darabot, / hogy legyen mibe csavarni / a kis hajósinat, // s a vihar múltán, / erejétől végleg elhagyatva, / fejét lehajtja, mint a elítélt, / ha partra lép a fegyencgyarmaton.” (*Ami súlyos*).

Ellenben annál izgalmasabb szöveg a szoros olvasáson belül a *Quasimodo-emlékvers*. A személyiség megosztottságát a címben szereplő ismert regényhős alakjának felidézésén keresztül szemlélteti oly módon, hogy a rútságot és a szépséget egyaránt magában rejtő személyisége mintegy háttérként jelöli ki a vers értelmezési távlatait, anélkül, hogy szövegszerűen találnánk rá a későbbiekben utalást. Mindeközben emlékversről van szó, a múlt idejű felidézés azonban egy jelen idejű történésben rajzolódik ki, kitágítva ezzel Quasimodo alakjának jelentésképző potenciálját: „Kilép belőlem valaki, / és menekül. / Akit itt hagy, / azzal küszködöm tovább. Aki elmegy – / percig sem üldözöm. / Látom, a hőmezőn / baktat egyedül. Megizzasztja / a déli nap. / De mindjárt este van.”

Az emlékezés, valamint a múlt által meghatározott személyiség problémája több versben is foglalkoztatja Filipet. A *harmadik szem* című kötetében még egy teljes ciklust szánt a gyermekkor és a felnőtt viszonyának, a *Rejtett ikonok*ban már csak néhány szöveg szól erről a kérdésről. Bár a kötetet indító vers ide tartozó szakasza („Pedig minden a múltját cipelve / csoszog egész a végtelenig...” *Egy nap végtelenje*) nem tartozik a kötet legváratlanabb részei közé, a további szövegek szerencsére túllépnek ezen a közhelyen, és sikeresen építik tovább a múlt meghatározottságának tapasztalatát az én integritásának kérdésessé tétele felé. Nem egyszerűen arról van szó, hogy a múlt kitörölhetetlenül jelen van bennünk, a költő sokkal inkább arra irányítja a figyelmet, hogy ez milyen módon hagy nyomot a személyiségen: „Ami séta közben látszik, *egyszerre / emlék és jelen*. Akár a komp, mely / mindig a sejtelmes folyó túlsó / oldalán marad, vagy az az ismerős / vak, akinek mindig csak biccent / az ember, de nem köszön soha.” (*Egyszerre*). Elgondolkodtató, hogy miközben tapasztalataink, emlékeink determinatív erővel hatnak ránk, addig mindaz, ami végeredményben meghatározza jelenünket, már valami elmúlt, pusztá nyomként jelenlévő dolog. Az emlékeivel számot vető versbeszélő megosztottságát plasztikusan szemléltető alkotás az *Északi fény* első darabja: „Emlékszem arra, ahogy itt ülök / most, látom magam, ahogy jövök / az áradó tömegben át. ... Most pedig, / ebben a kemény megvilágításban / be kéne mosakodnom egy műtéthez / melynek mindkét szereplője én vagyok.” A jelen lényegi tartalma mindig homályban marad, mert az emlékezés bizonytalan kimenetelű, ahogy a *Pillanat* című versben is olvasható: „de hiába érintenék meg, / te azt hinnéd, hogy csak emlékezel / valamire, ami nem is történt meg soha.” Az élet misztériumára sosem érkezhetsz kielégítő válasz – miként erre a *Rejtett ikonok* versei lezáratlanságuk révén utalnak. Filip pontos, a nyelvi játékoságot legtöbbször nélkülöző, sőt inkább prózai szövegre emlékeztető versnyelve homályos, elmosódott, mintha mindig csak sejtetné a megoldást, amit sohasem mond ki. Talán ebben ragadható meg a szerző legfontosabb jellemzője; képei plasztikusak és kontúrtaalanok egyszerre: „Kinn még lüktet kicsit a város / egy-egy részeg autó tolja maga / előtt a fényt, miközben a föld / baljós árnyak kötegét cipeli // a hátán, mint egy öregasszony.” (*Álmatlanság*). Verseiben éles megvilágításba kerül a tárgy, amit láttatni akar, ennek azonosíthatóságát azonban különös asszociációi révén minduntalan elbizonytalanítja, például a *Jegyzet* című vers elején: „Az igazi utazás céltalan / lebegés tájak és városok között; ha vannak is gyöngyei – egy áruházlánra / semmi képp se fűzhetők fel.” A logikailag következetes versszöveg állandó kibillentése

elmosza a valóságos és a képzeletbeli tartalom határát. Az álom és az ébrenlét szférájának elkülöníthetetleniségét tematizáló szövegek a legjobban sikerült darabjai a kötetnek. A *Célegyenes* című versben például egy színvak tájfutó szokatlan alakját figyelhetjük meg, kinek pusztá léte is gondolkodóba ejti az olvasót: „A színvak tájfutó az erdőből / mit sem élvez...de álmában látja olykor, hogy / zöld az erdő”, végül a baljóslatú halálfejes lepkét követve egyszerre „kiér a fák közül egy enciános rétre. / Megáll, fölpillant, előregörnyed – / és először látja kéknek / az eget és a földet.” Megválaszolatlanul marad tehát a kérdés, hogy az egyébként meglehetősen bizarr szituáció végén valóban csak álmodik-e a tájfutó, vagy netán rejtélyes halála előtti pillanatban látja „először kéknek az eget és a földet”, ahogy kiér az erdőből. Máshol az álom egy korábbi, rég elfeledett emlékekkel kapcsolódik össze, valószerűtlen (kafka-i szövegvilágokat idéző) jeleneteket eredményezve: „A portás meg nem adja át a kulcsot, / hiába kérem. Hajthatatlan, / azt mondja, húzzak egy tételt, / ma le kell vizsgázni mindenkinek.” (*Vizsga*)

A következő *amíg nem jönnek a helyszínelők* ciklus egyes versei a valóság és a fikció – egyébként már a Farkas Zsolttól kölcsönzött mottóban is jelzett – találkozását különböző médiumokra reflektálva viszi színre. Filip következetesen építi tovább, amit az előző ciklusban elindított; a köztesség poétikailag olyan módon teteleződik, hogy a dolgok kettős természetét ábrázolva a valóság ellenpontját képviselő film (esetenként zene, könyv) tölti be az előzőekben látott fikcionalitás szerepét. Míg a korábbi szövegekben a realitás és az álom határai az emlékezés bizonytalan kimenetelű aktusa révén mosódtak egybe, addig az *amíg nem jönnek...* ciklus néhány versében a vásznon (lemezen, papíron) megjelenített fikció íródik bele a valóságos világ történéseibe. Filip versei a világ dolgai, eseményei mögött meghúzódó rejtett lényegiség nyomaiként egyfajta „határsértésként”, a realitás és irrealitás mezőinek lebontásával válnak meghatározhatóvá, miközben mindig marad valami az ábrázolt valóságelemek mögött, ami megrajzolhatatlan. Filip nem is vállalkozik erre, csupán konstatál, s ahol kell, elnémul. Bubik István színművész tragikus halálára írt versében például a kimondást a visszafojtott hallgatás poétikája helyettesíti. A szerző nagyszerűen tartja feszültségben a valóság ismeretes elemeit a színészi munka sajátosan imaginatív jellegével úgy, hogy az olvasó a két terület metszéspontján, egyiket sem kizárólagosan, de mindkettőt érvényre juttatva határozza meg befogadói attitűdjét. A vers egyszerre tömör és páratlanul összetett, a *Rejtett ikonok* talán legjobb darabja: „Vers a törmelékkupac alatt. / A széttaposott bogár / mellett egy elgurult kalap. / Jön a sminkes. Kipirosítja az arcot. / Hadd legyen szomorú, mintha élne. // Este színpadra lép. / A nézők tudják, hogy nehéz napja volt, / és a deszkákra virágot szórnak. / *Ki látott engem?* – kérdezi halkán, / mielőtt végleg meghajolna.” (*Én nem vagyok?*)

Filip Tamás kötete nem egyenletes színvonalú, nem is hiba nélküli – ahogy az előzőek sem voltak azok. Akad benne például kevésbé sikerült kísérletezgetés azonos alaptagú összetett szavak különböző jelentésmezőinek játékával, ami továbbra sem vezet igazán érdekes eredményre (*A harmadik szem Habvers* című szövege ugyanezt már elvégezte – eltérő alappal, hasonló eredménnyel): „A tűzmadár tűzfészken ül, / kikölti a tűzfiókat.” (*Vigyázz, kész*). Egy-egy versben található különösebb funkció nélküli, kissé esetlegesnek ható nyelvi játék, ami gyak-

ran inkább zavaró, mintsem szemléltető, például a *Célegyenes* című vers első szakasza: „A színvak tájfutó az erdőből / mit sem élvez, / kezében iránytű / reszket, és torkában *Vera* szíve.” Máshol pedig a túlzottan távoli asszociációk teszik nehézkessé a szöveget (*Törmelék közül*). Habár az előző kötetekből ismerős versszervezési eljárás ismételten kitermeli a maga hibáit, ugyanakkor erőnyeit is, hiszen azok a szemantikai szakadékok, amelyek az egyik szöveget működésképtelenné teszik a befogadó előtt, egy másikban különböző, semmihez sem hasonlító világokra nyitnak ablakot. Filip költészetében „Az élet elsötétülő *sfumato*” (*Parlando búcsúja*), ahogy mondja; kicsit légies, kicsit füstszerű, elmosódott, de valahogy mégis annyira valóságos. „Estére talán benépesít a búcsúzó / képzelet, és ha lesz hozzá erőm, / eldobok minden utánzatot, / s a holdról lehulló éjszakában / látni fogom, egy igazi sün / szuszog előttem. Sárga körtéket / cipel a hátán, mint a mesekönyvben.” (*Kirándulás a kertbe*) (Ráció)

HERCZEG ÁKOS

A poétika dzsungelében járva

DUNAJCSIK MÁTYÁS: REPÜLÉSI KÉZIKÖNYV

Elidőzve Dunajcsik Mátyás eddigi publikációinak hosszú sora fölött, azt érezzük, szerzőnk komolyan megalapozta első kötetének megjelenését. Mivel írói tevékenységeinek köre széles és szerteágazó (ír kritikát, verset, prózát, esszét, emellett fordít angolból és franciából), a kötet érezhetően zártásra törekvő kompozíciójának megteremtése nagy odafigyelést, és komoly kitartást igényelhetett. A kötetben található kisprózát, verset, műfordítást, (esszészzerű-)novellát, parafrázist, vagyis lényegében minden műfaj képviselve van azok közül, amelyekkel szerzőnk foglalkozik. Az írói stratégiák ilyen széles műfaji skálán való kihasználása a szertelenségről, a játékkedv kiolthatatlan vágyáról tanúskodik. Ám ez a szertelenség, noha magában hordozza a szövegek összeférhetlenségének lehetőségét, mégsem egzaltált, s épp csak akkora távolságra számúzi egymástól az egyes műveket, hogy azok közben képesek megmaradni egymás játékterében, lehetővé téve a még éppen fennálló dialogikus kapcsolatot közöttük. Ennek szolgálatában két tényező áll: a már említett kötet-kialakítás szabályadó kerete, ami a szertelenséget talán egy kis sé erőszakoltan zabolázza meg (pl.: keretes szerkezet), valamint a dunajcsiki hang. Ennek a hangnak a megismerése (elfogadása) jelentheti e nem is oly kicsiny szövegkorpusznak az olvasási kulcsmozzanatát. Helyes használata (mind olvasó, mind szerző részéről) e szétúszkáló szövegeket úgy fogja össze, akár egy mentőmellény. Az olvasás szempontjából azonban két, egymástól elkülönülő attitűdöt hívhat életre. Az egyik ilyen attitűd legjellemzőbb vonása a szövegek ismerős formákként való kezelhetősége, ami egy állandó hermeneutikai biztonságot, fogódzót jelent. A másik lehetséges hozzáférhetőség azonban a homogénné vegyített formák, a sokszorosan bejárat és kitaposott poétikai ösvények fennakadás nélküli